

НОВИНСКИ КОМЕНТАР У СВЕТЛУ ЈЕЗИЧКИХ ПРОЦЕСА У НОВИНАМА

ВЛАДИСЛАВА ПЕТРОВИЋ

Филозофски факултет Нови Сад

UDK 070:806.11.2—7

Изворни научни рад

Примљен: 15. јуна 1989.

Познате захтеве професионалног новинарства за актуелношћу, информативношћу, објективношћу, прецизношћу и атрактивношћу могуће је довести у везу са остваривањем референцијалне, експресивне, метајезичке, конативне и фатичке функције језика новина.¹ Другим речима, успешност декодирања новинске поруке умногоме зависи од социопсихолошког и прагматског контекста, односно од свих чинилаца комуникације која се успоставља путем новина.² Тако рецимо поред несумњиво важне одређења новинара за предмет информисања, затим тачног и објективног презентовања појава, изложених вредносних и идеолошких ставова и оцена, често је за пријем поруке од пресудног значаја да ли је и у којој мери језик (код) новинара у функцији поруке. Јасност и одређеност циља и интенција новинара, као и његова способност просуђивања и логичног закључивања, главне су претпоставке комуникативности текста, тј. језика поруке.

Језички план новинске поруке гради се, према тумачењу В. Г. Костомарова, успостављањем равнотеже између два, у суштини, супротна принципа.³ На једној страни, то је неопходна стандардизованост језичког

¹ В. о језичким функцијама код Р. Јакобсона (*Лингвистика и поезика*, Нолит, Београд, 1966, 285—326), Д. Хајмза (*Етнографија комуникације*, БИГЗ, Београд, 1980, 50—53) и код М. Радовановића (*Социолингвистика*, Књижевна заједница Новог Сада, Нови Сад, 1986, 71—77). У *Лексикону новинарства* (Београд, 1979.) објашњена су основна начела информисања: актуелност, важност, објективност, атрактивност.

² Последњих година и новине, као средство масовне комуникације, проучавају се са социо- и психолингвистичког аспекта, али и са аспекта лингвистике текста. Вредни су помена од совјетских аутора Г. В. Вондаренко, Т. В. Крјучкова (*Социјална специфика аудиторци и особености организације текстова у различитих видах периодическој печати*, Језик и масовна комуникација. Социолингвистическое исследование, Наука, Москва, 1984, 60—74), Ј. А. Сорокин (*Психолингвистические аспекты изучения текста*, Наука, Москва, 1985), В. А. Зилберт (*Социопсихолингвистическое исследование текстов радио, телевидения, газеты*, Изд. Саратовского унив., 1986).

³ У совјетској лингвистичкој средини, али и шире, сматра се да је студијом В. Г. Костомарова *Русский язык на газетной полосе* (Московский унив., 1971) утврђен правац у проучавању језика и стила новина и постављени принципи на којима је заснована употреба језичких средстава у новинама.

израза новина, која је у вези са процесима типизације и универзализације одређених језичких појава у сродним жанровима ради постепивања комуникативности новинских текстова. Уједно су уочљиви процеси стабилизовања употребе језичких средстава на свим језичким нивоима у сваком жанру понаособ, при чему могуће варијације и евентуална одступања од стандарда морају бити сврсисходна, тј. стилски оправдана и примерена контекстној семантици. На другој страни, изражена тенденција ка експресивности језичког израза треба да буде у складу са поменутом стандардизованошћу.

Ако се, међутим, наруши тај принцип равнотеже, долази до нежељених појава на садржајном и језичком плану новинског текста. То се дешава по правилу онда када није унапред сасвим јасно утврђено шта се жели постићи одаслатом поруком, односно какав је њен циљ и коме је намењена; када постоји бојазан да би се детаљно образложеним мишљењем и директно упућеним апелом могли довести у питање очекивани ефекти; када се тенденциозно преноси само оно што одговара уским, групним интересима; када се прикривају истине и износе ставови и оцене који, премда нису увек израз личног убеђења, а понекад чак ни аргументовани, треба да утичу на јавно мњење... У свим тим и сличним случајевима новинари свесно или несвесно замагљују смисао, служећи се притом овешталим и информационо редувантним језичким средствима, изразито експресивном лексиком и неочекиваним обртима, да би, испунивши тако простор, прикрили прави смисао, а поруку учинили »делотворнијом«. Међутим, језик таквих порука најчешће је неразумљив, стереотипизиран или пренаглашено »експресиван«, чиме је управо умањена његова комуникативност.⁴

Учесталом и немотивисаном употребом неких језичких средстава којима треба да се постигну одређени ефекти при пријему поруке (као нпр. насловима: *Генератор наше дестабилизације; Ерозија захукталог времена; Влада трчи за ситуацијом; Војводина није крава музара; Тврдокорни буџетски духови*) експресивност језичког израза постаје сама себи сврха, понекад чак до те мере да се стварају у естетском или етичком смислу неприхватљиве асоцијације. О негативним тенденцијама на плану новинског израза говоримо и у случајевима учестале, неодмерене, употребе синсемантичких речи (нпр. глагола *заживети, вршити, остваривати*) или шаблонских метафора (нпр. *отворити перспективе развоја, путевима напретка, прећи са речи на дела, корак напред, битка за већи дозодак*) или апстрактне и стране лексике (*превазилажење, суочавање, одређење, смернице, мобилизација, диференцијација, хомогенизација, плурализам*), али и контекстуално непримереног варирања и иновирања

⁴ »Будући да је језик новина кодифициран, књижевни језик, свакојврне језичке прешке и неоправдана стилска мешања дају повода за негативне оцене језика новина у целини«, истиче Г. Ј. Солганик на стр. 29. у својој студији *О языке газеты, (Работа над словом. Язык, стиль и литературное редактирование газеты, Изд. Политической литературы, Москва, 1974, 18—42).*

речи и израза, удруживања семантички неспојивих или различито стилски обележених лексема и израза, клишетизованости, претеране реторичности, плеонастичности, као и кумулације номиналних фраза, тзв. нереченичних предикација (нпр. *отварање тржишта у циљу побољшања протока робе и повећања конкуренције*), невођење рачуна о узрочно-последичном следу појава, двосмислености исказа, па и наслова, прешироке асоцијативности, понављања у оквиру једног текста или у насловима, неинформативности и нефункционалности наслова, неадекватности и неповезаности реченичних значења у комплексну семантичку целину, итд.

Многи језички процеси у новинама, као што су декомпоновање лексичког садржаја, номинализације, кондензације реченичних предикација, метафоричност, експресивност, апстрактност лексике, устаљеност неких конструкција и сл., ако су у складу са тематиком, прагматским циљем и захтевима жанра, дакле ако су изванјезички мотивисани, сматрају се обележјем новинског стила и стандардизованим појавама у језику новина. Као такви доприносе концизности, већој информативности и бољој перцепцији новинских порука. Насупрот томе, нестандардизованим изразом може се сматрати како онај који је на путу да се устали, стандардизује, тако и онај што је неадаптиран новинском контексту, било због своје нерегуларности у граматичком, стилском или семантичком погледу, било због неинформативности, било због казационалности, било пак због непримерене у социопсихолингвистичком смислу асоцијације и сл.

Сваки, па и новински текст, мора имати заокружену логичко-садржајну и композициону структуру, предодређену комуникативном функцијом.⁵ У когнитивну структуру текста уграђена су знања о самој појави о којој се пише, али и идеолошки ставови поводом ње, и то тако да се могу доводити у везу са претходним друштвеноисторијским чињеницама, сазнањима и идеологијом. Тај ретроспективни план текста треба да допринесе бољем сагледавању појава у узрочно-последичном следу, као и предвиђању тока, развоја догађаја, процењивању вредности и значаја саме појаве. Од понуђених перспектива и визија умногоме зависи рецепција текста. Може се рећи да целокупна семиотичка организација текста утиче на комуникативност поруке.

Различитости у погледу структурирања новинских текстова првенствено су условљене нејезичким чињеницама. Тако се на основу специфичног приступа тематици, начину обраде садржаја, намени, циљу и сличном новински текстови обједињују у жанрове информативног типа (нпр. вест, извештај), затим у жанрове мање-више аналитичке (нпр. коментар, осврт, белешка, чланак), па у претежно литерарне (нпр. репортажа, цртица,

⁵ У сваком тексту преламају се комуникативна, когнитивна и емотивна функција — тврди З. Ј. Турајева: *Лингвистика текста (текст: структура и семантика)*, Просвещение, Москва, 1986, 12.

новинска прича или хумореска).⁶ Коментар (било полемички, било аналитички),⁷ као највиши домет дневног новинарства, треба да садржи добро образложену и концизно изложену оцену предмета, веродостојну и убедљиву интерпретацију појаве, или друштвеноетички оправдану критику каквог актуелног питања. Порука њиме посредована мора да утиче на оне којима је упућена, да у коментару изнесени суд, став или мишљење не само подстакну на размишљање већ и да мотивишу на акцију. На тај начин на релацији комуникатор — текст — адресат коментаром се остварује најважнија за масмедије функција деловања.⁸

Да новински коментар није увек узор доброг новинарског изражавања, показаће анализа политичког коментара са структурногносеолошког, језичкостилског и функционалносоциолошког аспекта. Истина мало је коментара који су тако изразити индикатори негативних тенденција у језику наших новина, али су ипак вредни пажње. Такав један »Политикин« коментар из 1985. године дајем у целости:

ОДРЕЂЕЊА

На прошлонедељном састанку са председницима ОК СК Србије... још једанпут је поновљено да су ставови ЦК СК Србије о стицању и расподели дохотка, инвестиционој политици и политичком систему веома јасни и конкретни и да их не може свако тумачити онако како њему одговара. Од њиховог спровођења, умногоме, зависи даља демократизација у друштву и јачање социјалистичког самоуправљања у овој републици. Отуда и повод за овај скуп није изрицање било какве вербалне подршке, већ прилика да се јасно сагледа шта је до сада урађено а шта није на њиховом спровођењу. Јер, циљ је јасно одређен као и путеви који до њега воде. У питању је јасно разазнавање и снага које га могу остварити, а то се постиже кроз свакодневну идејну и политичку битку без које нема ни диференцијације, ни јачања водеће улоге Савеза комуниста.

Одређујући прецизно шта хоће а шта неће, Централни комитет СК Србије избегао је замку бесконачног описивања стања иза кога не следи и борба да се оно мења. Нису, дакле, у питању било какве и »недефинисане« промене, већ јасан путоказ за акцију и јачање класно-радничког интереса ове револуције. Вредност усвојених ставова на све три седнице је управо и у томе, у раскидању са уопштеним формулацијама

⁶ У славистичкој литератури нису усаглашени критерији раслојавања новинско-публицистичког стила: док А. Н. Васиљева (*Газетно-публицистический стиль речи*, Курс лекций по стилистике русского языка, Русский язык, Москва, 1982) издваја чак 11 подстилова, примењујући и мешајући различите принципе, Ј. В. Бечка (*Jazyk à styl novin. Vid. à nakl. novinář Praha, 1973, 9/10*) и Ј. Мистриж (*Štylistika slovenskeho jazyka, Bratislava, 1977, 149/150*) разликују највише три подстила, тј. жанра, у оквиру новинског стила.

⁷ За Ј. Вишкупца коментар је »персонални новински жанр«, а поред полемичког и аналитичког он издваја и хумористички тип коментара (*Основе јавног комуницирања*, Школска књига, Загреб, 1981).

⁸ В. В. Виноградов, *Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика*, Изд. АН СССР, Москва, 1963, 5—6.

из којих живот ишчили чим изађу из конференцијских сала. Тиме је учињен и битан корак у променама у начину рада и понашања у партијским форумима. До јединствених закључака се дошло кроз широку расправу и јавно сучељавање супротних аргумената чија ће се ваљаност проверити тек у судару са збиљом живота. Није ли то и суштинска компонента демократског централизма и битан предуслов његовог спровођења и одговорности у пракси. Једино тако ће се дојста и знати, на делу, коме је раднички интерес идеја водила, а коме плашт за очување властитих »бункерчића« и привилегованих позиција.

У општепартијској дебати је Савезу комуниста управо и замерано што се довољно не исказује као снага промена која нуди иницијативе и води организовану акцију да би се изашло из дебатног клуба и закорачило у живот. Јер, битка ту започиње и ту се добија. Одређујући се веома јасно према горућим проблемима у друштву и указујући на путеве њиховог превазилажења, ЦК СКС је преузео на себе и одговорност за њихову реализацију (!) кроз свакодневну политичку активност. А то је могуће само ако ова акција крене у ширину, ако се у њој ангажују сви комунисти, од делегатских скупштина до других друштвено-политичких организација. Ако свако нађе у њој себе и своје задатке и одговорности за њихово спровођење. Тек таквим радом, а то је управо и био циљ усвојених ставова, могуће је окупити све прогресивне снаге на широком, позитивном програму промена. На тај начин се Савез комуниста управо исказује као она матица која усмерава историјски ток реке и одређује обале које воде до циља.

(»Политика«, 27. 1. 1985, 5).

Овим написом новинар настоји да скрене пажњу јавности на ставове ЦК СКС у вези са стицањем дохотка, инвестицијама и политичким системом и убеди читаоца у њихову јасност и конкретност. Да ли је и како је тај циљ постигнут? Пре свега, новинар гради свој текст на претпоставци о познатости социополитичког контекста поруке, па је отуд овај текст недовољно информативан за оне који га не познају добро. И наслов му је такав због апсолутне употребе глаголске именице ОДРЕЂЕЊА, која се иначе дефинише у Речнику Матице српске као »циљ, опредељење, намена«. Иако такав информацијски незавршен и непрецизан наслов не може бити ни функционално повезан с наднасловом, ипак се њиме покушава наметнути важност неких званичних закључака, опредељења, као и њихових уопштених, анонимних носилаца.

У првој реченици након што ауторизује та »одређења«, новинар управо потенцира њихову магијску моћ, искључујући сваку могућност другачијег тумачења од оног које нуди СК. О каквим се ставовима заправо ради, сазнајемо само на основу неколико атрибута (*јасан, конкретан, прецизан*) и метафора (*путоказ за акцију, раскид са уопштеним формулацијама, корак у променама у начину рада и понашања*). Можда је на тај начин прикривена суштина и скинута евенгуална одговорност са носилаца тих »јасних одређења«.

Глагол *одредити се* (и његове изведенице) као кључна семантема појављује се, почев од наслова, у свакој од три тзв. секвенце (информационе целине) текста, тако да се одређења ЦК СКС односе прво на циљ и »путеве који до њега воде«, па на хтења комуниста, и, на крају, чак

и на »горуће проблеме« према којима су се комунисти такође »одредили«. У језику наших новина овај глагол, судећи по учесталости, добија функцију знака искључиво у идејно-политичкој сфери. »Одређују се« политички ставови, захтеви, опредељења, апели, задаци, развојни и производни планови, циљеви и оквири акција, оквири потрошње, перспективе развоја градова и региона, углавном све оно што се сматра политички релевантним, али се и људи »одређују« према свему томе прописаном и прокламованом. Постоје, дакле, одређења »на папиру« и одређења у односу »на папир«. Изгледа да у језику наше политике, значи и новина, само инфлација измиче одређењу. У савремени политички речник, а самим тим и у речник новинара, ушао је и глагол *диференцирати се* (или конструкција *вршити диференцијацију*), што значи »раздвојити се услед разилажења у мишљењу«, другим речима, конфронтирати се, па се сада људи све чешће и међусобно *одређују* (један у односу на другога, преиспитујући своје ставове и опредељења). Исто се налаже и у првој секвенци текста: *диференцијација* политичких снага, првенствено међу комунистима.

На питање постављено на почетку текста у вези са спровођењем ставова (шта је досад учињено а шта није) новинар није одговорио, изузев што је стално упозоравао да је потребно »разазнавање снага кроз свакодневну активност«, тј. »диференцијација« људи на оне којима је »идеја водиља раднички интерес« и на оне којима је тај интерес »плашт за очување властитих бункерчића«, односно »окупљање људи на позитивном програму промена«. Позивајући на акцију, чији је једини циљ диференцијација и у којој свако тек треба да нађе себе, новинар очигледно заузима демагошко-убеђивачки став.

Информација је до те мере идеологизирана да се унапред позитивно вреднује нешто што још није ни почело да функционише, чија ваљаност тек у пракси треба да се провери, а а priori осуђују они који се према нечему тако имагинарном нису одредили а морали су то учинити. У својој претераној емотивној ангажованости аутор пренебрегава основна новинарска начела: информативност и објективност.

Уколико покушамо довести у везу информацијска језгра све три секвенце текста која граде основну поруку, тешко да ћемо успоставити развојну мисаону нит међу њима будући да су то »варијације на исту тему«, сачињене од тврдње о јасности ставова и позива на свакодневну идејнополитичку акцију. Служећи се метајезиком, аутор преузима јавно верификоване оцене и ставља их у добро познате језичке калупе, чиме остварује тзв. манипулативну функцију.

Увођењем негираних предикација у први део реченичних структура (у првој и другој секвенци) аутор одмах искључује сваку сумњу и оспорава могуће другачије вредновање ставова, да би тако експлиците или имплиците афирмисао њихов квалитет (нпр. »нису у питању било какве и недефинисане промене, већ јасан путоказ за акцију«). Међутим, то мало даље затим побија тврдњом да ће се вредност ставова »проверити тек у судару са збиљом«. Следи и реторско питање: »Није ли то суштин-

ска компонента демократског централизма». Уосталом, зар је суштина демократије самоспознавање стања ствари у пракси?

У последњој секвенци текста новинар тврди да се СК исказује као матица која усмерава, а будући да је претходни суд хипотетичан (ако до акције дође, окупиће се све снаге), из њега не може да се изведе оно што већ постоји као непобитно. Не само што су нарушене законитости логичког закључивања у овом тексту него су и појмови као «узрок, повод, прилика, циљ, закључак, став» замењивани и изједначавани. Тако је на пример *повод* за скуп могао бити «изрицање вербалне подршке». Испоставља се затим да је тај скуп био само «*прилика* да се сагледа шта је урађено». А из целог текста заправо произлази да су се председници ОК СК састали да би прихватили и подржали закључке ЦК СКС, дакле, то је био *циљ*, а *повод* су били раније сачињени ставови. Даље, новинар истиче да је *циљ ставова* да «свако нађе себе у акцији», а ваљало је рећи да је ставовима утврђен *циљ* акције.

На језичкостилском плану текста уочавамо да велика фреквентност лексема није у складу са дужином текста. Оне припадају или истом семантичком пољу (нпр. *акција*, *активност*, *борба*, *битка*, *револуција*, *промена*, *живот*, *матица*) с тим што је семантика неких померена, или су то истоветне речи у функцији детерминатора (шест пута се појављује лексема *јасан*, по два пута *широк* и *битан*). При удруживању речи не води се рачуна о њиховој лексичкој семантици (изрицање вербалне подршке, јачање класно-радничког интереса револуције, судар са збиљом живота, сучељавање супротних аргумената, јасно разазнавање снага, акција креће у ширину). Сем тога, употребљавају се лексеме са различитим контексту неприменим функционалностилским обележјима (нпр. *плашт за очување властитих бункерчића*).

Судећи по избору лексике, текстом провејава борбени дух (*битка*, *снага промена*), стреми се неким узвишеним циљевима (*идеја водила*), док се све оно што је преживело приписује некаквој имагинарној администрацији, бирократском начину мишљења и деловања (описивање стања, уопштене формулације, дебатоване, конференцијашење). Траже се револуционарне промене у иницијативама, акцији и «судару са збиљом живота», што је опет врло «недефинисано», уопштено. У ствари, употребом стране и апстрактне лексике настоји се истаћи важност и неприкосновеност оцена и ставова званичне политике.

У реченицама се нижу конструкције са девербативним именицама, често двоструко номинализоване (*јачање самоуправљања*, *изрицање подршке*, *раскидање са формулацијама*). Именица *спровођење* (једном бележимо и *реализација*) појављује се четири пута у таквим конструкцијама, а у једном случају са присвојном заменицом *њихов* (3. реченица) толико је удаљена од зависне речи којом управља да се не зна на шта се односи спровођење.

Да је употреба устаљених израза, посебно професионализама, контекстуално немотивисана, показује пример: «ЦК СКС је *избегао замку* бесконачног описивања стања». Питање је ко то њему поставља замку

да би јој он морао избећи. Непримерена је и употреба књишки обележених израза, шаблонских метафора (нпр. плашт, идеја водилја, живот и шчили из уопштених формулација — као да су оне икад биле животне — СК је матица која усмерава историјски ток реке и одређује обале које воде до циља, *горући проблеми*). Дакле, очигледно је настојање новинара да у административно-политизирани начин излагања унесе елементе експресивног, али и псеудопоетског, чиме изазива супротне ефекте: патетичност и празнословље.

Поменимо и недопустива огрешења о синтаксичкограматичка правила стандардног језика, каквима такође обилује овај текст: неоправдано издвајање из реченичног комплекса зависних реченица са везницима *ако* и *јер* у посебне структурне и интонацијске целине, размештај енкликтика, употребу предлога *кроз* (*кроз расправу, кроз активност, кроз битку се постиже*).

Парафразирајући поруку текста покушају да откријем смисао одређења: будући да су ставови ЦК СКС »јасно одређени«, као и »пут који води до циља«, комунистима преостаје »јасна диференцијација« и водећа улога у акцији која, према има »јасан путоказ«, тек треба да потврди правоваљаност ставова. Као што се види, све је неодређено — почев од ставова до исхода акције, који је неизван јер је препуштен људској свести и одговорности. Апсолутним прекидом са старом праксом, наметнутим променама и позивом на акцију којој се не види ни крај ни почетак не може свест и одговорност комуниста подићи на виши ступањ. Међутим, сигурно је да су овим текстом »одређења« партијског форума, без обзира на њихов домет, постављена у први план — као једина ваљана и важећа.

Из свега реченог проистичу основна обележја овог текста: уопштено, неодређеност и некохерентност. Ако се узму у обзир политичка оријентација аутора и друштвени контекст у коме је настао текст, онда постаје јасније како је уопште могао угледати светло дана. Притом се намеће питање да ли и у којој мери такви коментари имају утицаја на јавно мњење. Несумњиво је да се њима покушава код реципијената створити расположење за некритичко, беспоговорно прихватање наметнутих ставова, а затим за акцију преиспитивања ко је за те ставове, а ко против њих. Даље од тога сигурно се неће отићи.

NEWSPAPER COMMENTARY IN THE LIGHT OF LANGUAGE PROCESSES IN NEWSPAPER WRITING

Summary

The author attempts to show, on the basis of a newspaper text, how a newspaper message becomes mystified.